

PISA DASTURINING ASOSIY XUSUSIYATI

Baymenova Kamshat Saparbayevna

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

O'zbek tili va adabiyoti kafedrası assistenti

Annotatsiya. *Mazkur maqolada PISA xalqaro baholash tadqiqotining ta'lim sifati uchun ahamiyati borasida so'z yuritiladi. Xususan, PISA dasturining asosiy xususiyati, o'quv jarayoniga zamonaviy usullarni olib kirishi, ta'lim oluvchilarda kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilganligi haqida atroflicha tatbiq qilingan.*

Kalit so'zlar: *PISA, baholash, xalqaro tadqiqot, bilim, ko'nikma, og'zaki nutq, yozma nutq, o'qish savodxonligi, matn*

Ta'lim sifati haqida so'z borganda, zamonaviy dunyoda faqat bilimlar yig'indisi emas, balki ularning hayotda ishlatilish salohiyati asosiy mezon sifatida qaralmoqda. PISA dasturi ana shu jihatdan muhim rol o'ynaydi. Undagi test topshiriqlari real hayotiy vaziyatlar asosida ishlab chiqilgan bo'lib, har bir o'quvchining funksional savodxonligini o'lchashga xizmat qiladi. Funksional savodxonlik deganda o'quvchining o'qigan yoki o'rgangan ma'lumotni tushunish, uni tahlil qilish, muammoni aniqlash, alternativ yechimlar ishlab chiqish va to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalari tushuniladi.

Shu bois, PISA baholash natijalari ta'lim tizimi uchun faqat reyting o'rni emas, balki tizimdagi kamchiliklarni aniqlash, pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish, o'qituvchilarni yangi metodologiyalar bilan ta'minlash va o'quvchilarga amaliy ko'nikmalarni singdirish kabi ko'plab jihatlar bo'yicha samarali vosita hisoblanadi. Xususan, O'zbekiston ham ushbu dasturda ishtirok etishni yo'lga qo'ygan davlatlardan biridir. 2022 yildan boshlab mamlakatimizda PISA dasturi bo'yicha faol tayyorgarlik ishlari olib borildi va bu orqali xalqaro ta'lim standartlariga yaqinlashish yo'lida muhim qadamlardan biri qo'yildi [4]. PISA dasturining afzalligi shundaki, u ta'limda milliy yondashuvlar va xalqaro tajribani uyg'unlashtirish imkonini beradi. Har bir davlat o'z o'quvchilari natijalari asosida milliy kurikulumda qanday o'zgarishlar zarurligini, pedagogik jarayonlarda qaysi yondashuvlar samara berayotganini yoki qaysilari esa zamon talablari darajasida emasligini tahlil qilish imkoniga ega bo'ladi. PISA testlari natijalarini tahlil qilish orqali maktablar va ta'lim muassasalari o'z ustuvor yo'nalishlarini aniqlay oladi. Masalan, agar o'quvchilar o'qish savodxonligi bo'yicha past natija ko'rsatgan bo'lsa, demak, bu yo'nalishda o'quv dasturlari, darsliklar yoki o'qituvchilar malakasi bilan bog'liq muammolar borligi haqida xulosa chiqariladi [1].

PISA dasturining yana bir muhim jihati — bu o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qilishidir. Bular orasida tanqidiy fikrlash, kreativlik, muloqot va hamkorlik qilish qobiliyatlari, axborotni tahlil qilish va saralash, raqamli texnologiyalardan foydalana olish ko'nikmalari alohida o'rin tutadi. Dastur testlari oddiy javoblar emas, balki murakkab muammoli topshiriqlar orqali o'quvchidan mustaqil fikrlashni, tahlil qilishni, yechim topishni talab qiladi. Bu esa maktablarda o'qitish usullarini yangilashni, o'qituvchilarning kasbiy salohiyatini oshirishni va o'quvchilarning individual o'zlashtirish imkoniyatlarini kengaytirishni zarur qiladi. PISA baholash dasturining natijalari shuningdek, ta'lim siyosatini shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Davlatlar bu baholashdan kelib chiqib, ta'limga ajratilayotgan mablag'lar samaradorligini baholash, mintaqalar kesimida ta'limdagi tengsizlik muammolarini aniqlash, ta'lim infratuzilmasini yaxshilash kabi ko'plab masalalarda aniq va asosli qarorlar qabul qilishi mumkin. O'zbekiston uchun ham bu jarayon muhim strategik yo'nalish bo'lib, PISA natijalari asosida ta'lim islohotlarining ustuvor yo'nalishlari belgilanmoqda [2].

Bundan tashqari, PISA dasturi o'qituvchilar uchun ham pedagogik jarayonni zamonaviy talablar asosida olib borish, metodik yondashuvlarni qayta ko'rib chiqish, o'quvchilarda mustaqil va tanqidiy fikrlashni shakllantirish bo'yicha amaliy tajribalar almashish uchun keng imkoniyat yaratadi. Ta'lim tizimidagi sifat o'zgarishi o'qituvchi bilan bog'liq bo'lganligi sababli, PISA dasturi ularning o'rnini va rolini qayta baholashga ham sabab bo'ladi. Shuningdek, PISA o'quvchilarning o'z bilimlariga bo'lgan munosabatini, motivatsiyasi va o'quv muhitidagi psixologik holatini ham o'rganadi. Bu ma'lumotlar ta'lim psixologiyasi va pedagogika sohalarida yangicha yondashuvlar ishlab chiqishga asos bo'lishi mumkin. Masalan, o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchi, o'qishga bo'lgan qiziqishi, o'qituvchi bilan bo'lgan muloqoti, oila muhitining ta'siri kabi omillar test natijalariga qanday ta'sir ko'rsatgani chuqur tahlil qilinadi.

PISA xalqaro baholash dasturi nafaqat reytingda yuqori o'rin egallash uchun emas, balki ta'lim sifati, mazmuni, usullari va vositalarini zamonaviy talablar darajasiga olib chiqish, o'quvchilarni haqiqiy hayotga tayyorlash va umuman, xalqaro ta'lim maydoniga integratsiya qilish uchun zarur vositadir. U mamlakatdagi mavjud ta'lim tizimining real holatini aks ettiradi, ta'lim siyosati uchun muhim diagnostik vazifani bajaradi. Shu jihatdan, PISA dasturida ishtirok etish har qanday davlat uchun muhim qadam bo'lib, bu orqali nafaqat mavjud holat tahlil qilinadi, balki kelajakda amalga oshiriladigan islohotlar uchun mustahkam poydevor yaratiladi. Zamonaviy dunyoda har bir mamlakatning taraqqiyoti bevosita uning ta'lim tizimining sifatiga bog'liqdir. Jahon miqyosida ushbu sifatni o'lchovli tarzda baholashga imkon beradigan muhim vositalardan biri bu — PISA xalqaro baholash dasturidir. PISA (Programme for International Student Assessment)

OECD [5]— Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan tashkil etilgan va 2000-yildan beri o'tkazilib kelayotgan xalqaro dir. Bu dastur 15 yoshli o'quvchilarning hayotiy bilimlarni qo'llay olish qobiliyatini aniqlashga qaratilgan bo'lib, nafaqat fanlarni bilish darajasini, balki real hayotda muammolarni hal qilishdagi fikrlash yondashuvlarini ham baholaydi.

PISA dasturining asosiy xususiyati — u an'anaviy baholash uslublaridan farqli o'laroq, o'quvchining nazariy bilimlarini emas, balki ularni amaliyotda qanday qo'llashini aniqlaydi. Masalan, matematikadan savol berilsa, bu oddiy algebraik tenglamani yechish emas, balki hayotiy muammoni hal qilishda matematik fikrlashni qo'llashni talab etadi. Bu esa o'z-o'zidan o'quvchilarning tanqidiy fikrlash darajasi, mulohaza yurita olish salohiyati, qaror qabul qilishga tayyorligi haqida tasavvur beradi. Demak, PISA — bu o'quvchining faqat bilimli emas, balki bilimdon, ongli, fikrlovchi shaxs sifatida shakllanishini baholovchi indikator hisoblanadi. Bugungi globallashtirish va raqobatga asoslangan shiddatli davrda PISA natijalari ta'lim siyosatini shakllantirishda muhim mezonga aylanmoqda. Chunki ushbu dastur orqali mamlakatlar nafaqat o'z o'quvchilari bilim darajasini, balki boshqa davlatlar bilan taqqoslagan holda o'z ustuvorlik va kamchiliklarini aniqlash imkoniga ega bo'ladi. Bu esa ta'lim tizimini takomillashtirish uchun asosli, aniq va dalillarga tayangan qarorlar qabul qilishga yo'l ochadi.

PISA dasturi har uch yilda bir marotaba o'tkaziladi va unda uchta asosiy yo'nalish baholanadi: o'qish savodxonligi, matematika va tabiiy fanlar. Har safar asosiy urg'u uchtdan biriga beriladi. Misol uchun, 2018-yilgi da asosiy e'tibor o'qish savodxonligiga qaratilgan edi [6], 2022-yilda esa matematika asosiy yo'nalish bo'lib xizmat qildi. PISA testlarining har bir yo'nalishi zamonaviy hayotga moslashtirilgan bo'lib, bolalarning maktabda olgan bilimlarini kundalik hayotda qanday foydalana olishiga e'tibor qaratadi. Yana bir muhim jihat shundaki, PISA faqat testlar yig'indisi emas, balki keng qamrovli ijtimoiy dir. Unda o'quvchilarning oilaviy ijtimoiy muhitlari, o'quv motivatsiyasi, o'qituvchilarning malakasi, maktab infratuzilmasi kabi ko'plab omillar ham tahlil qilinadi. Bu esa umumiy ta'lim tizimining ichki mexanizmlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Aynan shu holat PISA dasturini boshqa milliy baholash tizimlaridan ajratib turadi.

O'zbekiston ham 2022-yildan boshlab PISA dasturida to'liq ishtirok etmoqda. Bu ishtirok mamlakatimizda ta'lim sifatini xalqaro mezonlarda tahlil qilishga bo'lgan kuchli irodani ifodalaydi. PISAga tayyorgarlik ko'rish jarayonida o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi, o'quv dasturlarining zamonaviylashtirilishi, o'quvchilar bilan ishlashda amaliy va interaktiv yondashuvlarni tatbiq etish bo'yicha keng qamrovli ishlar amalga oshirildi [1]. PISA doirasida O'zbekiston o'z oldiga nafaqat yuqori natijalarni qo'lga

kiritishni, balki ichki ta'lim tizimini chuqur tahlil qilish, u orqali islohotlarni yanada mukammal darajada olib borishni maqsad qilgan. Ta'lim sifatini baholashda PISAning afzalligi shundaki, u standart testlar emas, balki o'quvchining o'rganish qobiliyati, muammo yechish yondashuvi, mantiqiy fikrlash darajasini ochib beradi. Bu jihat ayniqsa zamonaviy bilimlar davrida, innovatsion fikrlovchi kadrlar yetishtirishda muhim ahamiyatga ega. Endi ta'lim jarayoni faktlarni yodlashdan ko'ra, bilimlarni o'zlashtirish va ularni mos vaziyatlarda qo'llay olishga qaratilishi kerak. PISA testlari orqali ayni shu jihat o'lchanadi va tahlil etiladi [2].

PISA testlarining savol tuzilmalari ham o'ziga xos bo'lib, o'quvchining mustaqil tahlil qilish, turli nuqtai nazarlardan baholash, va hatto ijtimoiy masalalarga munosabat bildirish ko'nikmasini ham sinovdan o'tkazadi. Bu esa faqat bilim emas, balki tafakkur madaniyatini baholashga xizmat qiladi. Misol uchun, bir testda plastik chiqindilar muammosi haqida maqola beriladi va undan kelib chiqib, o'quvchi ekologik yechimlarni taklif qilishi kerak. Bu turdagi savollar orqali nafaqat ekologik bilimlar, balki global mas'uliyat hissi, fuqarolik ong darajasi ham baholanadi. Shuningdek, PISA natijalari asosida mamlakatlarda ta'lim siyosatiga oid aniq tavsiyalar ishlab chiqiladi. Ular orqali o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish, dars metodikasini takomillashtirish, o'quv rejalari va materiallarini yangilash bo'yicha asosli yondashuvlar taklif etiladi. Bu jihatdan PISA dasturi — ta'lim tizimidagi o'zgarishlar uchun ishonchli diagnostik vosita, zamonaviy yo'naltiruvchi kompas vazifasini bajaradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi (2020). Masofaviy ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari. Toshkent.
2. O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi (2022). Ta'limda raqamli transformatsiya hisobotlari. Toshkent.
3. Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi. O'quvchilarning savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqot dasturi haqida qo'llanma.-T.:2019.
4. OECD (2022). PISA 2022 Mathematics Framework. Paris: OECD Publishing
5. OECD (2019). OECD Learning Compass 2030. Paris: OECD
6. UNESCO (2018). Global Education Monitoring Report 2018. Paris: UNESCO
7. A.B.Radjiyev, A.A.Ismailov, J.R.Narziyev, X.P.Tog'ayeva, "O'quvchilar savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlar dasturi", Qo'llanma, 2019-yil
8. Sh.Sh.Yuldasheva. Ona tili fanidan PISA topshiriqlari. Oquv qo'llanma.-T.: "Innovatsion-Ziyo" 2020